

До спеціалізованої вченої ради Д 11.170.02
в Інституті економіко-правових досліджень
Національної академії наук України
01032, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 60.

ВІДГУК

офіційного опонента

кандидата юридичних наук, доцента Жукова Ігоря Миколайовича
на дисертаційне дослідження Ніколенка Михайла Олександровича
на тему «Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів»,
подане на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Актуальність представленого дисертаційного дослідження не викликає сумніву, оскільки оновлення вітчизняного корпоративного законодавства, підвищення рівня корпоративного управління у господарських товариствах відповідно до європейських практик та стандартів, зокрема, імплементація інституту корпоративних договорів як механізму додаткового диспозитивного регулювання корпоративних відносин, пов'язаних із реалізацією корпоративних прав учасників, є нагальною потребою в науці господарського права України .

Вибір теми пов'язаний із тим, що, попри формалізацію корпоративних договорів в Україні, принципові питання їх правового регулювання не отримали належного вирішення у нормотворчій практиці, зокрема, не вироблені єдині, універсальні механізми їх правового забезпечення, немає однастайності щодо вирішення питань про їх суб'єктний склад та предмет, а у сучасних теоретичних дослідженнях привалює цивілістично – правовий аналіз корпоративних договорів (М. М. Сигидин, Ю. М. Жорнокуй, Є. М. Бондарев), що, звісно, не враховує специфіки господарсько-правового наукового інструментарію та потребує більш детального дослідження в рамках названої галузі права.

У дисертаційному дослідженні за мету поставлено обґрунтування господарсько-правової природи корпоративних договорів як правового засобу

регулювання корпоративних відносин; оновлення теоретико-правових положень та розроблення пропозицій щодо їх правового регулювання. Для досягнення окресленої мети сформульовано низку завдань, спрямованих на визначення змісту корпоративного договору, суб'єктного складу та системи інтересів сторін, що прямо чи опосередковано впливають на зміст договору тощо.

Таким чином, за предметом дисертаційного дослідження обрана тема відповідає проблематиці за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право, характеризується актуальністю, а його результати можуть бути цінними як для юридичної науки, так і для нормотворчої та практичної діяльності.

Зв'язок з науковими програмами, планами та темами. Дисертаційне дослідження Ніколенка М. О. було виконане відповідно до фундаментальної науково-дослідної програми «Дослідження проблем правового забезпечення інвестування інноваційної діяльності» (ДР № 0111U003962), в якій дисертант брав участь як співвиконавець і досліджував господарсько-правове регулювання корпоративних договорів, що дало змогу обґрунтувати теоретичні положення та розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства.

Тему дисертації затверджено вченою радою Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України 11 листопада 2015 р. (протокол №9).

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни.

Автором вдало та чітко визначено об'єкт, предмет, методи, мету і задачі дослідження. Методологічну основу дисертації становлять загальнонаукові та спеціальні методи наукового пізнання, що в цілому дозволило дійти обґрунтованих висновків. Достовірність сформульованих у дисертації положень, висновків і рекомендацій, зумовлена досягненням здобувачем поставлених завдань, які в цілому вдалося вирішити в ході наукового дослідження. Цьому насамперед сприяла логічна та послідовна структура побудови дисертації, яка чітко обумовлена метою і завданнями дослідження, що

дозволило повно і всебічно висвітлити питання обраної теми. На користь ґрунтовного характеру проведеного дослідження також свідчить обраний автором комплексний підхід до вибору науково-методологічних та нормативно-правових джерел та емпіричної бази. Адже на якість отриманих результатів вплинуло глибоке опрацювання робіт вітчизняних та іноземних науковців із економічної, цивілістичної та господарсько-правової науки. Істотну увагу автором приділено іноземним джерелам, у яких висвітлюються особливості та проблеми застосування корпоративних договорів у країнах Європейського Союзу, Великій Британії та Сполучених Штатах Америки.

Структура роботи обумовлена метою та предметом дослідження та побудована за традиційним для дисертації принципом, який дозволив комплексно відобразити зміст проведеного дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг роботи становить 212 сторінок. Список використаних джерел налічує 194 найменування. У додатках відображено як статистичні характеристики щодо предмету дослідження, так і безпосередньо підсумки впровадження та апробації результатів дисертації.

Загальний аналіз змісту роботи свідчить про те, що дослідження має системний, цілісний, самостійний характер та відзначається високим науковим рівнем та актуальністю. Висновки, зроблені під час дослідження мають вагомое практичне та теоретичне значення. Поставлені у дисертації задачі відповідають визначеній меті. Основні результати дисертаційного дослідження викладено у висновках до кожного з розділів, а також загальних висновках роботи.

Науковою новизною відзначається, передусім, саме дисертаційне дослідження, оскільки воно в Україні викладене в такому ракурсі вперше.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні теоретичні положення й висновки дисертації знайшли відображення у 12-ти опублікованих автором працях за темою дисертації: шести наукових статтях, з них п'яти – у наукових фахових виданнях України, однієї – у зарубіжному виданні, а також у тезах п'яти доповідей на науково-практичних конференціях і круглих столах. Це забезпечило відкритість

результатів дисертаційного дослідження Ніколенка М. О. для наукової громадськості.

Окрім цього, висновки і пропозиції, викладені в роботі, обговорювались на засіданні вченої ради Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України та на засіданні наукового відділу загальних проблем формування та реалізації інноваційної політики Науково-дослідного інституту правового забезпечення інноваційного розвитку Національної академії правових наук України. Основні положення та висновки дисертаційної роботи було розглянуто Дніпровським регіональним відділенням Національної школи суддів України та визнано такими, що мають практичну цінність. Таким чином, результати дослідження пройшли належну апробацію відповідно до вимог, встановлених Міністерством освіти та науки України.

У дисертації М. О. Ніколенко «Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів» не виявлено порушень академічної доброчесності.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження. Проведений пошукувачем науково-практичний аналіз корпоративних договорів надалі сприятиме формуванню цілісної системи знань щодо правового регулювання цих договорів, як механізму додаткового диспозитивного регулювання корпоративних відносин, пов'язаних із реалізацією корпоративних прав учасників, оновленню теоретико-правових положень щодо їх застосування та визначенню напрямів подальшого оновлення господарського законодавства та практики його застосування.

Положення дисертації можуть бути використані при розробленні програм спецкурсів та методичних матеріалів для студентів вищих юридичних закладів, зокрема, у ході викладання навчальних курсів «Господарське право», «Корпоративне право», підготовки навчальної та навчально-методичної літератури (підручників, методичних рекомендацій), тощо.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна одержаних результатів дисертації Ніколенка М. О. полягає у тому, що у роботі вперше в правовій науці обґрунтовано саме господарську природу корпоративного

договору, охарактеризовано систему безпосередніх та опосередкованих інтересів суб'єктів, що впливають на його зміст, досліджено предмет та зміст корпоративного договору, його суб'єктний склад, окреслено особливості укладення, виконання, зміни та припинення, а також розкрито питання відповідальності сторін у разі його порушення.

Слід підтримати здобувача в тому, що корпоративний договір є домовленістю учасників господарського товариства, що встановлює порядок та особливості реалізації ними корпоративних прав або утримання від їх реалізації та/або виконання ними обов'язків у ході організації діяльності (управління та контролю) господарського товариства та в разі його реорганізації чи ліквідації з метою досягнення бажаних для його сторін правових та економічних результатів (с.с. 21, 88 дис.). Слушним видається і висновок автора щодо обґрунтування корпоративних договорів як організаційних договорів з факультативним майновим компонентом, що базується на: (а) аналізі їх особливого суб'єктного складу (сторони є учасниками відносин у сфері господарювання); (б) їх спрямованості на забезпечення не лише індивідуальних інтересів сторін такого договору, але й господарської діяльності товариства в цілому; (в) поєднанні в ньому організаційних та майнових елементів, що впливають із відповідних компонентів корпоративних прав його сторін; (г) обмеженні договірної свободи положеннями статуту задля захисту загальногосподарських інтересів (с.с. 19, 123 дис.).

Попри історичну приналежність правової системи України до континентальної правової сім'ї, зародження інституту корпоративних договорів відбувалося під значним впливом корпоративного досвіду англо-американських країн, виходячи з цієї позиції цікавою та такою, що заслуговує на увагу є позиція про виокремлення конвергентної моделі корпоративних договорів, яка сформувалася на основі поєднання в ній ознак первісної (англосаксонської) та похідної (континентальної). Здобувачем здійснено глибоке порівняльно-правове дослідження особливостей світових моделей корпоративних договорів, виокремлено їх ознаки, охарактеризовано досвід європейських та англо-американських країн і визначено, які саме особливості їх інституту

корпоративного договору доцільно використовувати у вітчизняній практиці застосування досліджуваного засобу регулювання корпоративних відносин (с.с. 42 – 61 дис.).

Значна увага приділена спростуванню окремих цивільно-правових підходів до визначення природи корпоративного договору, що на необхідному теоретичному рівні дозволило обґрунтувати зазначений договір як господарсько-правовий (с. 90 – 94 дис.). Це свідчить про високий рівень загальнотеоретичних знань здобувача та його майстерне володіння господарсько-правовим інструментарієм.

Розроблена автором система інтересів в корпоративній сфері, що впливають на зміст корпоративного договору, дозволила чітко сформулювати уявлення про суб'єктний склад досліджуваного договору, обґрунтувати його з точки зору теорії та практики (с.с. 80 – 86 дис.). Заслуговує на увагу висновок щодо того, що на визначення умов корпоративних договорів впливають не лише безпосередні індивідуальні корпоративні інтереси, а й опосередковані інтереси в корпоративному секторі, зокрема йдеться про інтереси зацікавлених осіб – інвесторів, кредиторів, потенційних учасників господарського товариства (наприклад, інтерес кредиторів до наявності уставного капіталу товариства на випадок необхідності стягнення його боргу та ін.) та загальний інтерес господарського товариства в ході укладання корпоративних договорів (інтерес збереження високого рівня зайнятості на підприємстві тощо) (с. 122 дис.).

З точки зору науки господарського права та практики застосування корпоративних договорів у світі обґрунтованим видається положення щодо можливості укладення корпоративного договору засновниками господарського товариства на етапі його створення в частині передбачення в ньому відкладальної умови, за якою момент набрання ним чинності, (а) збігатиметься в часі з державною реєстрацією товариства та набуттям засновниками статусу учасників товариства або (б) визначатиметься подією, що відбудеться після його державної реєстрації, наприклад, внесення вкладу всіма учасниками господарського товариства (с. 177 дис.). Вагома увага також приділена дослідженню що стосується можливості виступати стороною корпоративного

договору таких суб'єктів як (а) зацікавлені особи (кредитори, потенційні учасники); (б) представник за безвідкличною довіреністю, що виконує або забезпечує виконання зобов'язань учасника (акціонера) за корпоративним договором; (в) номінальний держатель цінних паперів та (г) довірчого управителя цінними паперами; а також (г) самого господарського товариства (с.с. 150–156 дис.).

Дискусійні положення та зауваження щодо змісту дисертації. В цілому позитивно оцінюючи актуальність і науковий рівень проведеного пошукувачем дослідження, наукову новизну, обґрунтованість і достовірність, теоретичний рівень і теоретичну та практичну значимість його результатів для запровадження корпоративного договору як механізму регулювання відносин між учасниками товариства щодо порядку та особливостей реалізації ними корпоративних прав, варто зауважити, що окремі положення, висновки, рекомендації не можуть бути сприйняті однозначно, мають дискусійний характер або потребують додаткової наукової аргументації або пояснень автора в рамках проведення процедури захисту дисертації.

1. До найбільш дискусійних у практиці застосування корпоративних договорів, як засобу врегулювання корпоративних відносин, є питання визначення їх суб'єктного складу. Законодавство про корпоративні договори визначає, що сторонами таких договорів можуть бути лише учасники товариства. Це означає, що жоден майбутній або попередній учасник не може мати права та обов'язки за такою угодою. Крім того, не може бути стороною такого договору саме товариство, його кредитори (у т.ч. банки) та будь-які інші особи, які можуть бути необхідними для успішного виконання корпоративного договору. Для структурування корпоративних угод це надкритично. Автор дослідження досить обережно пропонує вирішувати цю проблему, дотримуючись законодавчих підходів до визначення суб'єктного складу сторін. У зв'язку з цим виникає питання: чи не є обґрунтована здобувачем виключність права учасників товариства бути стороною корпоративного договору обмеженням регулятивних можливостей корпоративного договору, як засобу впорядкування відносин у корпоративній сфері?

2. Виходячи із аналізу положень дисертаційного дослідження категорія інтерес виступає ключовим елементом у визначені суб'єктного складу корпоративних договорів. Автором розмежовуються корпоративні інтереси та інтереси у корпоративній сфері, де носієм перших виступають учасники товариства, а другі, притаманні інвесторам, кредиторам, потенційним учасникам господарського товариства (с. 82 дис.).

Наведене твердження є досить дискусійним та потребує пояснення наскільки зазначене положення є достатньою умовою для обґрунтування суб'єктного складу корпоративного договору?

3. Обґрунтовуючи господарсько – правову природу корпоративного договору, автор звертає увагу на те, що вона базується на: особливості суб'єктного складу; спрямованості забезпечення не лише індивідуальних інтересів сторін договору, але й господарської діяльності товариства в цілому; поєднанні в ньому організаційних та майнових елементів, що впливають із відповідних компонентів корпоративних прав його сторін та обмеженні договірної свободи положеннями статуту задля захисту загальногосподарських інтересів.

У зв'язку з цим потребує пояснення автора зміст «господарської діяльності товариства в цілому», у контексті тематики роботи, та співвідношення її з інтересами сторін договору. Чи охоплює «господарська діяльність товариства в цілому» корпоративні інтереси товариства, її співвідношення з поняттям «інтерес у корпоративній сфері» та автономією органів управління товариством?

4. До обов'язкової ознаки предмету корпоративного договору автор відносить «організаційний характер дій, які опосередковує корпоративний договір, відносно прав та обов'язків учасників товариства...» що пов'язаний з умовами корпоративного договору.

Разом з цим, при всьому розумінні широти теми для дослідження занадто оглядовим для роботи є висвітлення автором місця механізму та засобів корпоративного управління, які можуть бути включені до корпоративного договору, у тому числі і можливість залучення до корпоративного управління

не учасників товариства тощо. Обґрунтування необхідності включення та деталізація положень корпоративного управління і контролю до змісту корпоративного договору, за відсутності таких норм у статутних актах, посилює господарсько – правову природу договору.

5. У роботі звертається увага на те, що корпоративне законодавство не містить: (а) вказівок стосовно того, що всі учасники товариства мають укласти корпоративний договір, чи (б) обмежень щодо кількості таких договорів у межах одного товариства. За таких умов, на думку автора між учасниками може бути укладено: один або навіть більше корпоративних договорів; договір, у якому братимуть участь усі учасники товариства, їх більшість або окремі особи; декілька «паралельних» договорів одночасно однією особою (с. 156 дис.). Викликає сумнів виправданість такого підходу, оскільки на практиці ситуація з декількома корпоративними договорами в господарському товаристві може спричинити корпоративні конфлікти та деструктивно вплинути на діяльність самого товариства, а роль корпоративного договору може бути фактично знівельована.

Загалом же варто зауважити, що висловлені зауваження у своїй більшості носять частковий характер та належать до дискусійних питань теми, щодо яких не сформований загальний погляд на шляхи їх розв'язання у науці господарського права України. Їх викладення розраховано також на спонукання здобувача до продовження наукового пошуку з обраної тематики та загалом вони в жодному разі не впливають на загальну високу позитивну оцінку рецензованої роботи в цілому.

Здобувач наукового ступеня М. О. Ніколенко володіє достатніми теоретичними знаннями, має необхідний практичний досвід застосування законодавчих положень, що стали предметом її дослідження, вдало аналізує проблемні питання та критично їх оцінює. Автор проявив безсумнівну здібність до самостійного ведення науково-дослідних робіт на належному науково-теоретичному та методологічному рівні.

Загальний висновок.

Представлена М. О. Ніколенко дисертаційна робота на тему «Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів» є самостійним завершеним науковим дослідженням, в якому отримані нові науково обґрунтовані результати спрямовані на вирішення наукового завдання, що полягає у розкритті природи корпоративних договорів як правового засобу регулювання корпоративних відносин з позицій науки господарського права.

Підсумовуючи викладене, слід зазначити, що тема дисертаційного дослідження М. О. Ніколенка відзначається актуальністю, викладені в роботі проблеми є гострими, які потребують наукового аналізу та розв'язання з огляду на серйозний публічний інтерес до них. Разом з тим, здобувачем відповідно до мети та задач дослідження отримані суттєві та значимі для науки господарського права наукові результати, сформульовані висновки і рекомендації достатньо аргументовані, характеризуються науковою новизною і мають теоретичне та практичне значення.

Оформлення дисертації та автореферату відповідає вимогам, що висуваються до науково-кваліфікаційних праць з гуманітарних наук Порядком присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань. За своїм змістом автореферат відбиває основні положення дисертаційного дослідження. Рецензована робота є завершеним, самостійним науковим дослідженням здобувача, результати якого у сукупності вирішують поставлене наукове завдання з формування системи науково-теоретичних положень щодо обґрунтування господарської природи корпоративних договорів як правового засобу врегулювання корпоративних відносин.

Викладене вище дозволяє зробити висновок, що за своїм змістом та науковою новизною дисертаційне дослідження Михайла Олександровича Ніколенко на тему «Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів» є самостійною, завершеною науково-дослідною працею, яка відповідає вимогам п.п.9, 11 Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вчених звань, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24 липня 2013 р. №567, а його автор заслуговує на присудження

наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 –
господарське право; господарсько-процесуальне право.

Офіційний опонент:

Доцент кафедри права Європейського Союзу
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
кандидат юридичних наук, доцент

І.М.Жуков

І.М.Жуков
Підпис *Жукова І.М.*
Засвідчую *Жуков*
Нач.ВК *30* *04. 2021* р.